

LA «GERMANDAT
DE LA SANG»
DE LA VILA
D'AGRAMUNT

Per Lluís Pons i Serra

8

POCA documentació hi ha disponible sobre la desapareguda «Germandat de la Sang de Ntre. Sr. Jesucrist» de la Vila d'Agramunt. Només es conserven un llibre vell d'actes (1814- 1863), els llibres corresponents a la darrera etapa de la seva existència (1939-1972), un fulletó commemoratiu del Centenari editat l'any 1906 i alguns exemplars dels antics Reglaments. Afegim-hi unes referències en un llibre de memorials de l'arxiu parroquial (avui a la Seu d'Urgell) i els capítols que dediquen a l'entitat els senyors Joan Puig i Ball i Joan Viladot i Puig en els seus llibres sobre Agramunt¹ i haurem esgotat totes les fonts a l'abast de l'historiador.

El present treball, sense pretensions, es limita a donar algunes notícies que poden ser interessants, o simplement curioses, de la vida d'aquella Germandat al llarg del segle XIX, extretes la majoria d'elles del vell llibre d'actes esmentat al començament.

El dia 31 d'octubre de 1805, Joan Armengol, espadenyer; Josep Vidal, sastre; i Francesc Forns, sabater, adreçaren a S.M. el Rei una instància demanant que fossin aprovades unes Ordenances o Estatuts per establir a la vila d'Agramunt una Germandat o «Montepio» sota l'advocació de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist. El Rei Carles IV les aprovà el dia 9 d'abril de l'any 1806.

La finalitat de la Germandat, a la qual només podien pertànyer els homes, era proporcionar algunes ajudes als germans malalts, mitjantçant les quantitats reunides en dipòsit per lleugeres imposicions mensuals. A més, atenien el culte a Jesús Crucificat i també es preocupaven espiritualment del soci difunt amb la celebració de sufragis per la seva ànima.

Tres anys després de la seva fundació i a causa de la Guerra dels francesos, la Germandat hagué de suspendre les seves activitats, que no pogueren ser represes fins l'any 1814. L'associació de seguida va agafar peu entre els agramuntins de totes les classes socials i ben aviat es troben a la Junta Directiva, eclesiàstics, gent de carrera i rics propietaris, fent companyia a pagesos i menestrals.

La vida de l'associació transcorregué amb normalitat fins a l'arribada del Canal d'Urgell l'any 1862. Aleshores i degut a les entollades i patamolls dels nous regadius, proliferaren les febres i l'abundància de malalts exhaurí els recursos disponibles. Calgué prendre mesures dràstiques i reduir les prestacions. Uns anys més tard, superades aquelles dificultats, s'havia recuperat la salut econòmica de la Germandat; però l'epidèmia de còlera dels anys 1884-85 va tornar a buidar la caixa. Una administració adequada i la millora general de l'estat sanitari, permeteren entrar al segle XX sense problemes d'aquest tipus.

Però ben aviat les dificultats foren unes altres: el món evolucionava i les rígides normes establertes en el Reglament quedaven anacròniques. I en quedaren del tot després de la guerra civil 1936-39. En endavant, en progressiu augment les prestacions socials a càrrec d'organismes oficials, només la inèrcia o el sentiment convidaven a mantenir-se membre de la Germandat. Els antics associats s'anaven morint i a penes hi havia altes. El bo del cas és que quan l'any 1972, enmig de la indiferència general, la Germandat de la Sang deixà d'existir oficialment, a la caixa hi havia un bon romanent, perquè la majoria dels socis ni tan sols es recordaven de sol·licitar les prestacions reglamentàries quan estaven malalts. Uns diners sobrants que foren destinats a obres pïes i benèfiques.

S'ha convertit en un tòpic dir que la Germandat no va saber adaptar-se als temps moderns; però aquesta només és una veritat a mitges. Ben cert que la Germandat quedà anquilosada, però una reforma de les estructures i del funcionament, només hauria servit per allargar l'agonia. Als temps moderns, una entitat de previsió local, i amb major motiu en una població petita, no pot tenir vida de cap manera.

Dels primers anys d'existència de la Germandat en tenim molt poques notícies, els llibres desaparegueren durant la Guerra de la Independència i només al llibre de memorials de l'arxiu parroquial, esmentat al començament, hi ha constància d'una sèrie de documents relatius a una petició de la Junta de la Germandat.

Amb data 11 de febrer de 1808 sol·licitaren al Bisbe d'Urgell el poder utilitzar la capella de Sant Esteve, del temple parroquial d'Agramunt, i els motius exposats eren els següents: La capella on ara veneren la imatge del seu patró, el Sant Crist, és petita, humida i fosca, i demanen poder-la posar a la capella de Sant Esteve on totes dues hi caben. Diuen també que la confraria de Sant Esteve està *extinguida o más bien abandonada*; que la confraria de Sant Esteve gaudeix d'uns censos o rendes que ara no cobra ningú i que si ells poguessin tenir-ne cura el resultat seria favorable a l'esplendor del culte d'ambdues imatges.

Ràpidament el dia 13 de febrer, el senyor Bisbe contesta des de Guissona i demana parer sobre el particular a la Parròquia i a l'Ajuntament.

L'informe parroquial, amb data 20 de febrer de 1808, el signen el Rector, Antoni Galiano i Funes, i el Síndic de la Comunitat de Preveres Beneficiats, Francesc Esteve. Diuen que per part d'ells res no s'oposa a la petició de la Germandat i només posen una condició i una reserva. La condició és que si la Germandat cobra el censos establerts a favor de la confraria de Sant Esteve, hauran de fer-se càrrec del cens de tres lliures, catorze sous, quatre diners i quatre quints, a favor de la Comunitat de Preveres. I la reserva és a favor dels drets que poguessin al·legar possibles membres o directius de la confraria de Sant Esteve.

Per la seva part l'Ajuntament diu que antigament hi havia majorals de la confraria de Sant Esteve, però que fa molt temps que han cessat les activitats. Per tant, no té res en contra i veu amb bons ulls la petició de la Germandat. L'informe municipal porta la data 2 de març de 1808 i el signen Ramon Ferrer, Degà, i Josep Anton Astor, Secretari.

La transcrita autorització del senyor Bisbe perquè es pogués fer ús d'aquella capella, no porta data, però és de creure que no devia tardar gaire amb uns informes tan favorables.

En l'exposició de motius de la referida instància de la Germandat, es fa constar que l'associació compta amb 75 socis i els membres de la Junta que firmen la sol·licitud són els següents: Ramon Vilaplana, Director; Josep Anton Astor, Secretari; Josep Solé, Clavari; Plàcid Suy, Infermer; Antoni Anyés i Prat i Antoni Inglada, Oïdors de Comptes; i Antoni Tafall, Andador.

A remarcar que el Secretari de l'Ajuntament i el de la Germandat eren la mateixa persona: Josep Anton Astor, el qual per aquelles dates i en anys posteriors, també l'hem trobat com a encarregat del Registre d'Hipoteques d'Agramunt.

De la capella de Sant Esteve no n'hi ha cap més referència, però és de suposar que l'anaren utilitzant pacíficament, perquè la confraria d'aquell sant ben desapareguda estava. En haver-se perdut els llibres de comptes d'aquelles èpoques, tampoc no sabem res dels censos a favor d'aquella confraria. Només en una acta de l'any 1850, que transcrivim parcialment, es fa una al·lusió a un *armari de Sant Esteve*.

El dia 3 de novembre de 1850 nomenen Andador Josep Gilabert, el qual es fa càrrec dels objectes de la Germandat i en l'inventari que prenen hi consta el següent: *També en dit dia Joseph Gilabert se ha encarregat de las halaijas de la Sta. Germandat que se han trobat en la caixa y calaix de la capella del San Christo y també en un armari de S. Estebe las quals son las següents: vint i quatre vestas, un Misal, bosa y corporals, una alba, un amito, altres corporals, una estola, uns manipols, una casulla,*

un cingol, uns guans, una bandera y asta ab las sinch llagas, tres estoballas amb puntas y una tapa de cuiro en lo Altar, sinch candeleros y tambe un calser y patena vell.

Pel que es veu la Germandat tenia equipada la capella amb els ornaments pel sacerdot i tots els objectes sagrats necessaris per celebrar la santa missa. A més hi guardaven la bandera de l'associació i les vestes, de les quals parlarem més endavant.

Però en aquest inventari no es parla per res de la Creu dels Trofeus, que treien a les processons, segurament perquè per les seves dimensions no podia estar emmagatzemada en una caixa i la conservaven plantada a la mateixa capella, a la vista del públic. Sabem de l'existència d'aquesta Creu per una acta de l'any 1816 i malgrat els trenta-quatre anys transcorreguts, el més probable és que encara la tenien.

El dia 27 de març de 1816 el Director de la Germandat va convocar una reunió extraordinària i l'únic assumpte a tractar era la conservació d'aquesta valuosa Creu i, de passada, lamentar la conducta irresponsable dels habitants d'un poble veí. El text de l'acta és ben explícit i estalvia qualsevol comentari: *...ab lo motiu de haber los de Castellserá demanat sels dexás la Creu del Trofeos para anar ab professó a la treta de la Me. de Déu de las sogas: Resolgueren que per aquella vegada sels deixás, pero ab la obligacio de fer una caixa pera portar la Creu, y quedar despues en la Germandat pera custodiarla, y a mes fent en poder del Clavari lo deposit de quatre doblas de quatre per si acas la Creu rebia algun dany. Pero que en lo successiu quedaba absolutament privat lo deixar la Creu a ningun altre poble, y ab mes autenticitat se confirma despues de haber vist que los de Castellsera no cumpliren ni una de las condiciones que sels posa: a noser ques tinguies Junta General de tots los Germans y en ella se resolgues lo contrari.*

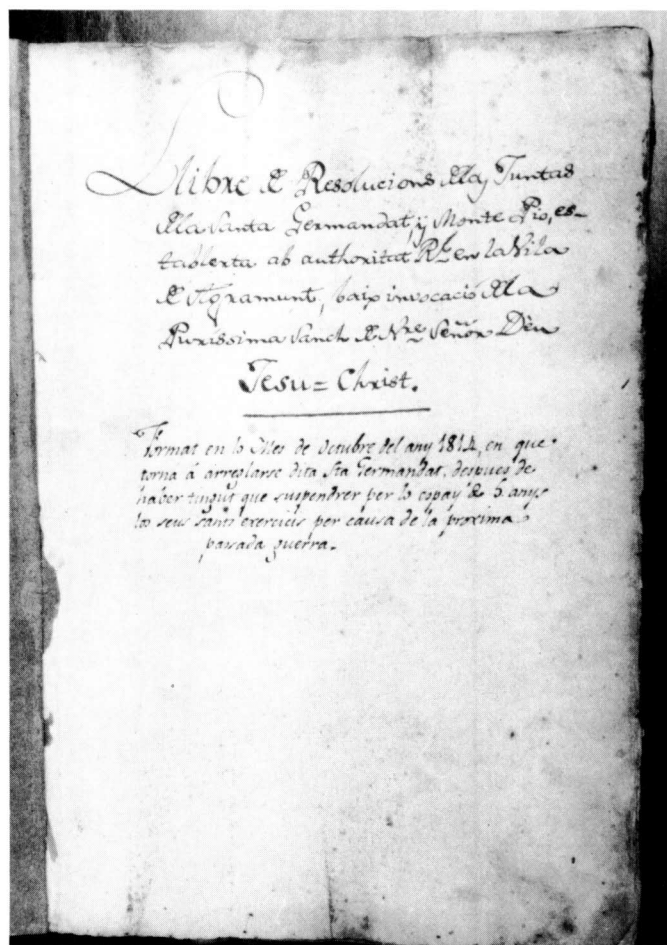
El culte a Jesús Crucificat, sota l'advocació del qual funcionava la Germandat, òbviament trobava la seva màxima expressió durant la Setmana Santa. Per tal de solemnitzar les processons d'aquelles diades, el dia 5 de març de 1816, en una reunió de Junta, es prengué l'acord de gastar seixanta lliures en l'adquisició de vestes, les quals es prestarien als associats que ho desitgessin per anar a la processó del Dijous Sant i abonarien d'almoïna «tres vintidosos» per cada vesta deixada.

En la reunió general d'aquell mateix any 1816, celebrada el dia 13 d'octubre, es modificà i amplià aquella primera proposta determinant el nomenament de «Germans de número», els quals serien els qui es comprometessin a pagar un vint-i-dos cada mes i a canvi se'ls facilitaria, no solament la vesta, sinó també l'atxa per assistir a la processó del Dijous Sant.

Ignorem l'acceptació que tingueren entre els associats aquelles iniciatives, però pel que veurem després dóna la impressió que no va haver-hi gaire demanadissa. El tema no torna a sortir al llibre d'actes fins l'any 1832, aleshores encara s'ho prengueren més seriosament i en certa manera institucionalitzaren allò dels «Germans de número». Fou estès un document amb les condicions, pràcticament les mateixes de l'acord pres a l'octubre de 1816, o sigui que pagant un vint-i-dos cada mes hom podria gaudir d'atxa i vesta durant les processons de Setmana Santa. Els germans que acceptessin aquest piadós compromís havien d'estampar la seva signatura al peu del document.

El document esmentat, amb vint-i-dues firmes d'altres tants germans, porta la data set de maig de 1832. Uns mesos més tard, en l'acta de la reunió de Junta del dia 5 d'agost, llegim la determinació següent: *... que se comprian dinou vestas y se libria Poliza contra lo actual Clavari Josep Codina al efecte de que entreguia en virtud de dita Poliza, (ab la presentacio de la qual se li abonara) setanta quatre lliuras, setze sous y tres diners, valor de ditas dinou vestas a raho de deu pesetas y mitja cada una.*

La diferència existent entre el nombre de vestes adquirides i el nombre de germans que es comprometen a utilitzar-les —dinou i vint-i-dos respectivament— pot obeir a dos motius: que en la data de l'acord de compra només haguessin firmat dinou germans, o que les altres tres ja les tenien de l'any 1816. En qualsevol dels dos casos sembla demostrat que la iniciativa del 1816 no va tenir gaire èxit, perquè si aleshores hagués calgut adquirir-ne una colla, ara encara les haurien tingudes i no calia comprar-ne de noves.

Primera pàgina del Llibre de Resolucions de les Juntas de la Santa Germanadat de la Sang de Jesucrist, corresponent a l'any 1814. (Fot. J.M. Pijuan).

Les signatures del document del set de maig de 1832, corresponents als «Germans de número», són les següents: Fernando Ramos, Pau Terré, Marc Balaguer, Josep Torres, Josep Codina, Valeri Armengol, Ramon Benet, Josep París i Cluet, Josep Fontanals, Anton Balaguer, Anton Ball, Josep Hugas, Pere Forns, Jaume Cluet, Josep Puig i Coll, Bartomeu Anyés, Jaume Mestres, Pere Fauró, Ignasi Bragat, Josep Pasqual, Josep Anyés i Nadal i Joan Puig i Coll.

Com és natural els elements directius de la Germanadat havien de donar exemple, així trobem que Fernando Ramos, Marc Balaguer, Josep Codina i Pere Forns, formaven part de la Junta que va prendre la determinació. Josep Hugas, Josep Fontanals i Josep Puig, havien estat de la Junta l'any anterior. I Joan Puig, Anton Balaguer, Bartomeu Anyés, Anton Ball i Ramon Benet, en formaren part l'any següent.

Alguns dels esmentats «Germans de número» són ben identificables; altres, al no figurar el segon cognom, es fa difícil determinar exactament de quina persona es tracta, però sabem com a mínim que la majoria d'aquells cognoms corresponen a famílies de posició benestant.

En Ramon Benet era farmacèutic i va passar a la història local com l'Apotecari Benet; Josep París i Cluet era notari i pare de notari; els Puig, els Ball, els Cluet, els Mestres, els Bragat, els Balaguer, eren rics propietaris. Del Fernando Ramos, Director de la Germanadat aquell any 1832, sabem que era originari de Villanueva de la Fuente (Arxidiòcesi de Toledo i posteriorment província de Ciudad Real); casat amb una agramuntina va morir a Puigverd l'any 1836.

En un principi els comptes es portaven en lliures, sous i diners. Per drets d'entrada es pagava una lliura i deu sous i la quota mensual importava tres sous i nou diners.

Les prestacions consistien en sis sous diaris quan s'estava malalt i si la malaltia s'allargava més de sis mesos, aleshores es passava a crònic amb un subsidi de tres sous diaris. Si el malalt era viaticat, mentre la gravetat durava i fins a un màxim de trenta dies, el subsidi era de deu sous diaris. Més endavant, des del dia 1 de novembre de 1839, els comptes eren duts en rals i a partir de l'any 1887, en pessetes i cèntims. Tant les prestacions com les quotes sofriren modificacions d'acord amb les circumstàncies del temps i la situació econòmica de la Germandat.

L'associat tenia l'obligació cada mes d'abonar la quota establerta al Clavari i aquest ho anotava en una llibreta, en termes populars «feia creu» al nom de l'interessat. Aquest sistema va durar molts anys i sembla que de vegades es produïen confusions. Per tal d'evitar-les en l'acta de la reunió de Junta del 24 de novembre de 1854, elegim... *han resolt per unanimitat de vots, fer imprimir dos mil papeletas per entregar tots los anys una a cada germa, a fi y efecte de que lo Clavari posia en ella tots los meses el recibí, y evitar de est modo las disputas acaloradas que hi sol habe alguna vegada entre los germanos y lo Clavari.*

Si un soci estava en descobert de dos mesos de quota, no tenia dret a cap prestació. Així ho determinava el Reglament i la diligència de la Junta per posar-ho en pràctica va donar lloc a diverses incidències, de les quals va quedar constància al llibre d'actes. Segurament n'hi va haver moltes d'altres que es van resoldre sense necessitat d'escriure res.

El dia 26 d'octubre de 1817, *Proposa lo Sr. Joan Oromi, Enfermer, si devia o no pagarse a Jph. Farran lo subsidi del temps estigue malalt a causa de estar divent al instan que caygue malalt dit Farran vuyt mesos de colecta al monte Pio de la Sta. Germandat; lo qual quant se vegué dit Farran malalt feu anar a pagar dits vuyt mesos per sa filla. En vista de lo qual se resuelve: Que no se pagas subsidi algun a Jph. Farran per la causa expressada, ni que se donia subsidi algun a ningun individu de la Sta. Germandat que estiga debent dos mesos complerts de colecta, segons o mana lo Cap. 16 de las Ordenanzas de la Sta. Germandat.*

Un altre cas semblant el protagonitzà l'any 1830 en Josep Manonelles (a) lo Fusté. Devia tres mesos quan a conseqüència d'una caiguda es va fer mal al genoll, féu anar la seva nora a pagar *entre les deu y onse horas del demati* i al vespre donaren l'avís de la indisposició. Resolgueren no pagar-li el subsidi i li feren avinent *que si alguna pretensió té en cobrar, o bé se mira agraviat, use de son recurs a la Justicia, conforme li es facultatiu, segons lo Capitol primer de las citadas Reals Ordenanzas, Finalmente, si es lo cas, que lo mateix Manonelles intente recorrer sobre lo particular al ordinari curs de Justicia, (previas las noticias que se han adquiririt), se formen los correspondents Interrogatoris, demanantli Respostas personales, baix Jurament, y si ab la religio de dir Jurament contesta lo contrari entonces se fara nova resolucio per lo que tinga mira al pago del subsidi, o seguiment y prosecucio de una causa en defensa del Monte Pio.*

Aquell any era Director de la Germandat el notari de la vila Josep París i Jorba (fill del «Germà de número» Josep París i Cluet) i això explica els raonaments legals anteriors. Quan en Manonelles va rebre el comunicat, es devia fer un embolic amb tot allò d'Interrogatoris, Respostes i Juraments, degué comprendre que amb gent de lleis no s'hi podia jugar i molt assenyadament l'endemà mateix, el dia 22 de febrer, reconegué que no tenia raó i va renunciar al subsidi.

Més a la valenta s'ho havia pres en Domingo Ams l'any 1824. Aquest germà reclamava 57 dies de subsidi a raó de sis sous diaris i els dirigents de la Germandat es negaven a pagar-los-hi perquè no es subjectava al que estava prescrit a les Ordenances. L'Ams presentà la queixa a l'Alcalde Major *Don Manuel Juan de Dios Abbat* i aquest, escoltades les parts, resolgué no haver-hi lloc a la pretensió del demandant. Aleshores en Domingo Ams, segons es llegeix a l'acta de 10 de desembre de 1824 (una de les poques escrites en castellà) ... *viendo frustrada su demanda movido de un impetu de acaloramiento, en presencia de la misma Justicia hizo pedazos de la memorada certificación y ordenanzas.*

Requisit indispensable perquè es pogué cobrar el subsidi corresponent, era que si el soci afectat d'una

malura no es podia moure de casa; per aquest motiu l'Infermer —un dels càrrecs de la Germandat— tenia l'obligació de visitar diàriament els socis malalts per assegurar-se que no es cometia frau.

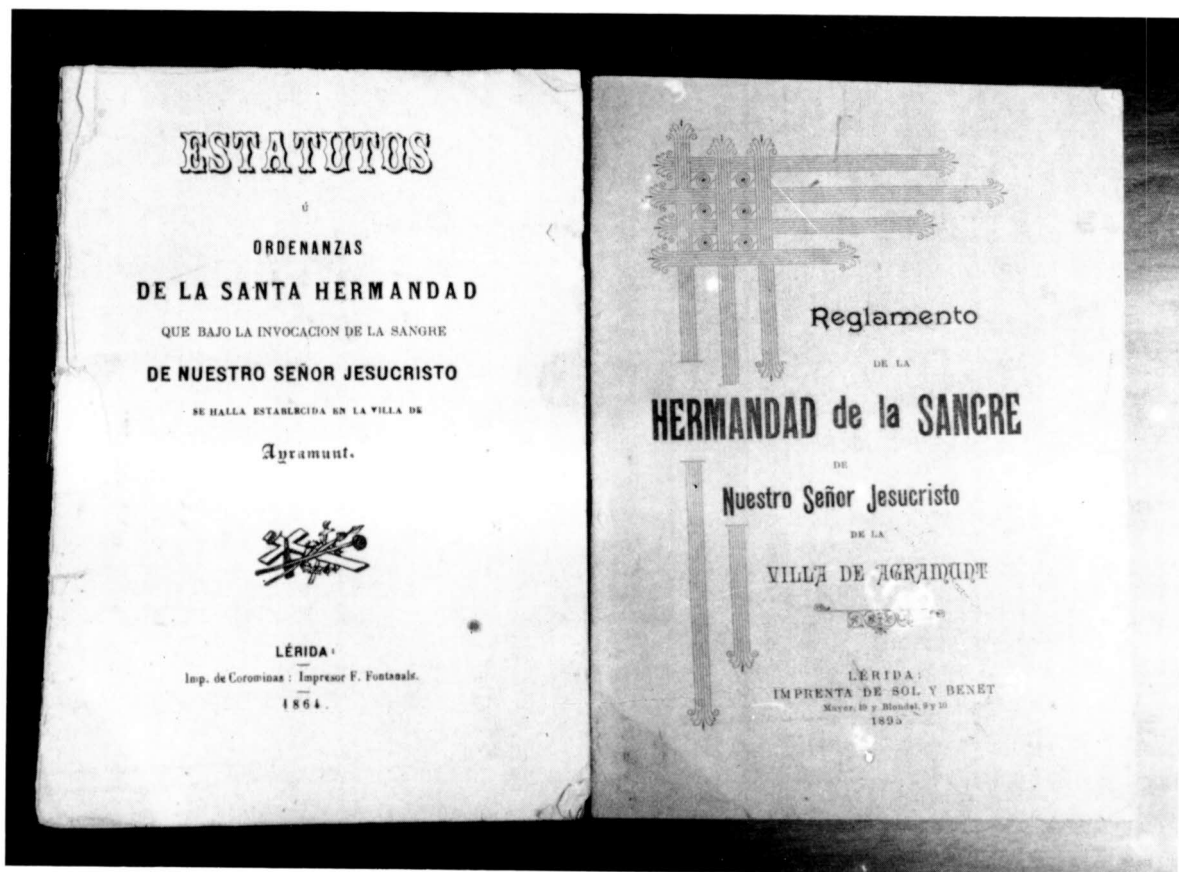
Aquesta exigència reglamentària fou qüestionada diverses vegades, perquè en segons quin tipus de malaltia es podia donar el cas que unes sortidetes diàries més aviat ajudaven a recuperar la salut. Però per altra banda calia evitar els possibles abusos de socis desaprensus.

Per tal de fer compatibles ambdós extrems, en la reunió general del 21 d'octubre de 1832 determinaren que un malalt en aquestes circumstàncies seria autoritzat a sortir de casa sempre que presentés un certificat mèdic indicant la conveniència de passejar una estona cada dia. Amb la particularitat que aquesta certificació només podia ser vàlida per vuit dies i, si trancorregut aquest termini es mantenia aquella conveniència, s'hauria de renovar.

Cinc anys més tard, en la reunió general del 1837, tornaren a tractar el tema i com que ... *se ha corromput la determinació de l'any 1832 relativa a la surtida de casa dels malalts germans que per sa mes prompta salut les convinga*, disposen que es compleixin al peu de la lletra aquelles disposicions i afegeixen que la certificació mèdica haurà de ser jurada.

Però ni amb jurament entremig aconseguiren posar la gent a ratlla, almenys aquesta és la conclusió que es desprén del que pot llegir-se a l'acta de la reunió general de l'any 1841. Manifesten alguns germans... *los perjuicios y menoscabos que se segueixen a la caixa de la execució y observancia de lo determinat en resolució de 21 de octubre de 1832 y 1 de octubre de 1837 per lo frau que la experiencia ensenya haberse comés* i després de parlar-ne detingudament *se ha unanimament resolt que quedant anulat quant se trobi determinat en ditas resolucions per lo que mira als malalts que surten de casa*.

Era un problema de mal resoldre i cal pensar que ho anaren solucionant sobre la marxa de la millor

Portades dels estatuts i reglament de la Germandat de la Sang. (Fot. J.M. Pijuan)

manera que podien, perquè tant el nou Reglament de l'any 1863, com el de l'any 1894, dediquen un article a aquesta qüestió, diuen que només es concedirà el permís en casos molt especials i posen una colla de restriccions.

Per finalitzar aquest treball sobre la Germandat de la Sang de Nostre Senyor Jesucrist, parlarem de les incidències provocades per un suposat robatori a la casa del Clavari l'any 1839.

Els cabals de la Germandat es custodiaven en una caixa amb tres claus i cada una d'elles era guardada per un membre de la Junta; però a casa del Clavari o Tresorer hi quedava un romanent per atendre les necessitats més peremptòries.

En finalitzar l'exercici de l'any 1839, el Clavari Jaume Carulla quedà en descobert de la quantitat de 24 lliures, 7 sous i 6 diners, que segons la seva versió li havia estat robada. El Carulla, malgrat no poder-ho demostrar, assegurava una i altra vegada que aquells diners que li havien pres de casa seva, eren els que guardava de la Germandat; però la Junta no li acceptà les explicacions i l'assumpte va quedar pendent. Aquesta notícia es troba en l'acta de la reunió del dia 11 de novembre de 1839.

En la reunió general del dia 3 de novembre de 1840, va sortir aquesta qüestió i ja que el Carulla no tenia testimonis del fet, un germà va proposar que li fos acceptada una declaració en la qual manifestés, amb jurament, que els diners robats eren de la Germandat. Posada a votació la proposta, per majoria no s'admeté i acordaren que si no podia justificar el robatori, que pagués els diners de la seva butxaca. Al mateix temps, autoritzaren el nou Director, en Ramon Benet i Borrell, a realitzar accions judicials.

El dia 22 de novembre en Ramon Benet reuní la Junta i els manifestà que havia acudit al Jutge i que el consell d'aquest fou que procuressin arreglar-ho a les bones «sense moure qüestions». A tal fi acordaren que cada part escollís un home bo i que si aquest no podia trobar la solució, en nomenarien un tercer. Els homes bons foren en Ramon Gilabert, per part del Carulla, i el mateix Director en Ramon Benet, en representació de la Germandat.

Però les posicions eren inconciliables, perquè l'entitat volia cobrar i l'altre no tenia cap ganes de pagar. Fracassades les negociacions entre els homes bons, intentaren nomenar un tercer, però com era previsible no trobaren ningú que volgués acceptar aquesta responsabilitat.

Dies més tard, el 20 de desembre de 1840, en una altra reunió de Junta, ... *se a resolt compellar a Judici a Jaume Carulla, pues la resolució antecedent no a tingut lloch per no haber volgut ningun admetrer lo encarech de tercer y que si dit Carulla no accedis o convingues en lo Judici de consiliacio se nombras un Procurador en Balaguer y alli se citas daban del Jutge.*

Passaren els mesos sense aclarir res i finalment el dia 18 de setembre de 1841, poc abans de finalitzar el seu mandat la Junta d'aquell any, aconseguiren una solució raonable. Aquell dia el Director de la Germandat, en Ramon Benet, manifestà als altres membres de la Junta ... *que no obstan lo resolt en sessió del dia 20 de desembre de l'any anterior, se li personá, a instancia de Jaume Carulla, Ramon Gilabert com a arbitre y amigable componedor per ell nombrat pera dirimir ab dit Sr. Director que ho es per part de la Germandat la disputa suscitada sobre si es abonable o no la partida de las 24 lliuras, 7 sous y 6 diners que dit Carulla te data en sos comptes baix lo pretext de haberli estat robades, y que habent conferenciat detingudament los dos sobre dit asunto com y tingut en consideració las circunstancias del suposat robo han unanimament dirimit la disputa en que lo mencionat Carulla pagui i reintegre a la caixa la cuantitat de 12 lliuras 3 sous y 9 diners que es la meitat de la cuantitat que suposa robada quedant absolt del pago de la altra mitat.*

Fet i fet, partir la quantitat en disputa era la manera més pràctica de resoldre la qüestió.

1. PUIG i BALL, Joan: «Agramunt, ensayo folklórico, histórico y artístico». Manresa, 1935, pp. 44-49.
VILADOT-PUIG, Joan: «De l'Agramunt pretèrit». Lleida, 1961, pp. 111-119.